

УДК 811.161.2'255.4:821.111-93

ПЕРЕКЛАД РЕАЛІЙ У ХУДОЖНІХ ТВОРАХ ДЛЯ ДІТЕЙ (НА МАТЕРІАЛІ ПЕРЕКЛАДУ РОМАНУ ДЛЯ ДІТЕЙ ДЖ. БІНГ «MOLLY MOON'S HYPNOTIC TIME-TRAVEL ADVENTURE» УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ)

Голуб О.М., Жукова М.К.

Донбаський державний педагогічний університет

Автори розглядають особливості перекладу художніх творів для дітей, викликані необхідністю враховувати інтелектуальні, культурні, психічні та інші аспекти особистості адресата. Вказано, що, на відміну від перекладу творів для дорослих, у перекладі дитячої літератури допускається «локалізація». Окреслено шляхи введення реалій у текст оригіналу. Проаналізовано способи передачі реалій у перекладі дитячої літератури. Систематизовано способи передачі реалій у перекладі роману для дітей Дж. Бінг «Molly Moon's Hypnotic Time Travel Adventure» українською.

Ключові слова: дитяча література, реалія, транскрипція, дескриптивна перифраза, гіперонімічне переіменування.

Постановка проблеми. Стрімке зростання кількості виданих перекладних творів в Україні і стабільний попит на них висуває серйозні вимоги до якості перекладів. І якщо вимоги до якості перекладів творів для дорослих постійно розробляються, удосконалюються, деталізуються, обговорюються перекладачами та видавцями, проблеми перекладу дитячої літератури нечасто потрапляють у поле зору фахівців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Корисними для власного дослідження проблем перекладу літератури для дітей вважаємо доробок А.С. Потапової [4; 5], О.В. Ребрія [6] та ін. В аналізі проблем, пов'язаних з передачею реалій у перекладах українською, автори спиралися на розвідки Р.П. Зорівчак [3], а також С.П. Флоріна і С.І. Власова [7].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Переклад сучасних творів для дітей українською мовою залишається тією галуззю перекладознавства, що містить багато нерозв'язаних питань. Наприклад, передача онімів, у тому числі «промовистих власних назв», неологізмів та ін. Актуальною на сучасному етапі розвитку літератури для дітей і перекладознавства вважаємо проблему введення і передачі реалій у перекладах дитячих творів українською мовою.

Мета статті. Запропонована розвідка спрямована на аналіз таких питань: які особливості адресата художнього твору має враховувати у роботі перекладач, які способи введення реалій у текст оригіналу використовує автор, якими способами передає ці реалії перекладач творів для дітей. Дослідження проводилося на матеріалі роману Дж. Бінг «Molly Moon's Hypnotic Time Travel Adventure» [8] і його україномовного перекладу [1].

Виклад основного матеріалу. Специфікою перекладу творів для дітей є те, що перекладач завжди повинен тримати у фокусі своєї уваги адресата перекладу, враховувати вікові, психологічні, інтелектуальні, культурні та інші аспекти особистості юного читача. Звідси випливає більша, порівняно із перекладачем літератури для дорослих, свобода у поводженні із текстом оригіналу. Так, наприклад, якщо стандартною характеристикою перекладу творів для дорослих є його «не локалізованість» [2, с. 36], переклад творів для дітей «може враховувати місцеві

культурні норми мови перекладу з метою наближення тексту до дитини для кращого розуміння» [2, с. 41]. Знаючи перераховані вище особливості особистості читача, перекладач послуговується певною мірою свободи, аби адаптувати художній твір до інтелектуального рівня, культури, особливостей світосприймання дітей, котрі читають цей твір мовою перекладу. Звичайно, надмірне «одомашнення» матиме негативні наслідки – дитина-читач не розвиватиметься, не пізнаватиме нову культуру, не відчуватиме радості відкриття, якщо художній твір, який окрім естетичних, дидактичних й інших функцій має виконувати ще й інтелектуальну, – оперуватиме лише знайомим дитині колом понять.

Проте і надвелика кількість нових понять не є бажаною, оскільки це може відвернути дітей від читання. Тобто завданням перекладача творів дитячої літератури є визначення того кола нових понять, які підлягатимуть локалізації, пояснюватимуться у тексті, або розтлумачуватимуться у примітках, коментарях тощо. На конкретних інструментах введення реалій у текст перекладу зупинимось пізніше. Особливо актуальними окреслені аспекти перекладу творів для дітей стають з огляду на функції, виконувані літературою для дітей, яка сприяє формуванню словникового запасу, створенню мовної картини світу маленької людини, закладає основи культурного середовища, привчає дітей до скарбів своєї (а у випадку перекладної літератури – іншомовної) культури, знайомить дитину з усіма пластами лексики, сприяє засвоєнню стилістики та фразеології [4, с. 4].

Адаптацію у перекладі текстів для дітей не вважаємо чимось неправильним, оскільки застосування її спрямоване на врахування світоглядних, культурних особливостей, ціннісних орієнтирів юних читачів-носіїв цільової культури.

Складністю у роботі перекладача дитячої літератури вважаємо передачу реалій. Не називаємо цей процес перекладом, оскільки вважаємо, що переклад реалій, у традиційному розумінні терміна, неможливий. Щоб наочно продемонструвати цей процес, звернемося до україномовного перекладу роману для дітей англійської письменниці Джорджії Бінг [1]. Головна героїня цього роману – Моллі Мун – англійська школярка, котра через низку обставин (у тому числі магічних), опиняється в Індії,

де і відбуваються основні події твору. Саме для того, аби максимально наблизити юних читачів до культури і побуту цієї країни, авторка вводить у текст потужний прошарок реалій на позначення різних об'єктів і явищ, характерних для індійської культури. При перекладі англomовного твору для дітей українською спостерігаємо подвійну кодифікацію: індійське слово влітається у текст англійською мовою, а потім передається українською. Тобто у процесі написання роману авторка сама визначала, які реалії з життя в Індії є знайомими читачам англomовного оригіналу, які потребують пояснення, особливих засобів введення у текст тощо. Але у перекладі українською мовою це завдання покладається на перекладача: у кожному конкретному випадку визначити, чи знайомою є реалія дітям середнього шкільного віку (відповідно, можна застосувати транскрипцію), чи зрозуміють вони її значення з контексту, чи, можливо, необхідно вдаватися до інших шляхів передачі реалії, бажано таких, щоб забезпечували передачу і смислу реалії, і національного колориту.

В оригінальному тексті роману для дітей Дж. Бінг «Моллі Мун і дивовижні часомандри» трапляються 83 реалії, пов'язані з культурою і побутом Індії, причому оскільки описані авторкою події відбуваються у різні історичні епохи, не всі реалії стосуються сучасного життя цієї країни. Вже в англomовному оригіналі спостерігаємо застосування особливих шляхів введення реалії у текст. Йдеться, передусім, про виділення реалій курсивом у тексті оригіналу, наприклад: 'It was now a fully fledged tourist attraction, with stallholders outside the gates selling balloons, postcards, souvenirs, drinks, *batasha* – candy floss, nuts and sweets' [8, с. 115]. Бачимо, що авторка вважає за доцільне подати пояснення реалії. У лінгвокраїнознавчому словнику знаходимо таку словникову статтю: «Батаса – тістечко типу безе. Готується на основі цукрового сиропу» [9, с. 69]. У перекладі застосовано метод уподібнення: «Тепер це був доволі великий туристичний центр із крамничками за брамою, де продавали повітряні кульки, листівки, сувеніри, напої, цукрову вату, горіхи й солодоші» [1, с. 92]. Часто в авторському оригіналі пояснення реалій виділяється комами або тире, а також містить синонім або родове поняття: 'The *shehnai*, suggested Forest. 'That's a really cool Indian *wind instrument*' [8, с. 147]. Відповідно, у перекладі реалію транскрибують або транслітерують і перекладають узагальнення, подане автором: «– На *шехнаї*, – підказав Ліс. – Це справді крутий індійський духовий інструмент...» [1, с. 116]. Увагу читачів до реалій часто привертають за допомогою лапок: "This is an *ankush*. Don't worry – it looks alarming, I know, but to an elephant being prodded with this is like you being prodded with a small fork' [8, с. 198]. – «Це *анкус*, *ним* *поганяють слонів*. Не турбуйтеся – він тільки здається страшним. Але коли ним *шпигають* слона, це все одно, що людину *вколоти маленькою виделочкою*» [1, с. 149]. Окрім транскодування реалії, перекладачі вводять у текст пояснення реалії. У багаточисельних випадках пояснення реалій вводиться автором: 'In March India celebrates the festival of Holi. A lot of coloured ink is thrown about' [8, с. 168]. Проте значення інших реалій стає зро-

зумілим із контексту і не потребує спеціального пояснення автора: 'A *'punkah boy*' sat on the floor in the corner operating a rope that swung a fan over this ice-box, producing a cool breeze that wafted over Waqt and his fellow passengers' [8, с. 154]. Контекст чітко дає зрозуміти, яку функцію виконував слуга, тому додаткового тлумачення ця реалія не потребує. У перекладі застосовано гіперонімічне перейменування: «Слуга, сидючи в кутку на підлозі, *смикав мотузку*, до якої над льодом було підвішене опахало, це й створювало прохолодний вітерець, який обдував Вакта та його супутників» [1, с. 122].

Часто уживаним у творах для дітей є такий прийом, коли пояснення реалій подається у прямій мові котрогось з персонажів. Технічно слова цього героя адресовані його співрозмовнику, тоді як насправді тлумачення тієї чи іншої реалії відбувається заради досягнення цілкового розуміння юним читачем. В аналізованому творі спостерігаємо чисельні тлумачення реалій у прямій мові персонажів: "...How about a Jain?" – 'What's that?' – 'Jains are a sort of Hindu who believe in peace and non-violence. They try not to step on insects and even wear white masks over their mouths so that they don't by accident swallow a bug or flies.' [8, с. 146]. – «...Як щодо *джайна*? – А що це таке? – *Джайни* – це послідовники індійського вчення, що проповідують мир і відмову від будь-якого насильства. Вони навіть намагаються ходити так, щоб часом не розчавити комаху, і носять пов'язки на обличчі, аби ненароком не проковтнути жучка чи муху» [1, с. 116].

У творах для дорослих сам автор може укладати коментарі, глосарії, у яких подаються тлумачення реалій. У творах для дітей такий спосіб тлумачення реалій не є доречним, оскільки пошук слів і їхніх значень ускладнюватиме читання, утворюватиме додаткове інтелектуальне навантаження, знижуватиме естетичний ефект тощо.

Реалії, вжиті у художньому творі, можуть стосуватися найрізноманітніших об'єктів і явищ чужої культури. Такі слова, введені у текст роману для дітей «Molly Moon's Hypnotic Time Travel Adventure», позначають:

1. Географічні об'єкти і природні явища: *Udaipur, Benares, monsoon rain*;
2. Їжу, напої: *gulab jamun, chai, chicken tikka, seekh kebab, lentil papad wafers, raita, roti bread, gur*. 'Behind the cow was a rickety wooden paan stall' [8, с. 2]. – За коровою стояла *благенька дерев'яна крамничка*, де продавали *пан* – *горіхові солодоші зі спеціями*, *загорнуті в листя бетелю* [1, с. 7]. Транскрипція реалії не розкриває її смисл, тому перекладачі ввели у текст пояснення;
3. Одяг, взуття: *sari, turban, moccasin, lungis, salwaar kameez, kurta churinder*;
4. Транспорт, водіїв: *auto-rickshaw taxi, mahout*;
5. Культи, все, що їх стосується: *Brahmin, sikh, saddhu, Hindus, Brahma, Vishnu, Shiva*;
6. Гроші: *rupees*;
7. Соціальні прошарки, касты і подібне: *sahib, temsahib, bindi, jains, maharaja, Raj official*.

Проаналізуємо, які шляхи передачі реалій вжиті у перекладі роману Джорджії Бінг «Molly Moon's Hypnotic Time Travel Adventure» українською. Оскільки роман цей написаний для англomовних читачів, реалії, що створюють атмосферу

індійської культури, розкривають особливості соціального устрою, історії, традицій, у багатьох випадках вже осмислені авторкою. Ті з них, які юні читачі вже знають, не виділяються при введенні у текст і не тлумачаться. Ті реалії, на яких письменниця хоче сфокусувати увагу читачів, виділяються і тлумачаться.

Найуживанішим прийомом передачі реалій є транскрипція. Транскрибуються або ж транслітеруються у тексті роману для дітей антропоніми, топоніми, традиційні форми звертання: *Ojas* – *Оджас*, *the Jamuna River* – *річка Джамуна*, *metsahib* – *мем-сагіб*. Уникати транскрипції (транслітерації) радимо тоді, коли передане таким способом слово викличе небажані, не закладені в оригіналі асоціації: '*A Hindu priest once told me that the Hindu word for time is «kaal»*' [8, с. 278]. – «Священник-індуїст якимось сказав мені, що на гінді час звучить як «кала»» [1, с. 213]. Замість поданої в оригіналі форми «кала» перекладачі вживають більш поширену форму того самого слова – «кала» [9, с. 237].

Знайомі читачам реалії не потребують ані особливих способів введення, ані будь-якої форми тлумачення (авторського чи перекладацького): '*Ojas came back with water, some roti breads and a simple mixed-vegetable curry*' [8, с. 167]. – «Оджас повернувся з водою, прісними коржиками й простим овочевим **каррі**» [1, с. 131]. Це стосується і топонімів, покликаних створювати яскраву картину зображуваної культури: *Chandni Chowk* – *Чандні Чоук*, *Old Delhi* – *Старий Делі*. Але тут треба враховувати, що дитині-читачеві знайоме лише обмежене коло реалій, значення яких за транскрибування (транслітерування) залишаться для неї невідомим. Володітиме юний читач достатніми уміньми роботи із довідковими джерелами, щоб дізнатися значення реалії? Потрібне таке додаткове ускладнення процесу читання художньої літератури? Можливо, не варто викликати у дитини ставлення до читання як до надто складної діяльності, їй недоступної.

Приблизний переклад за допомогою родо-видової заміни [7, с. 90], або гіперонімічного перейменування [3, с. 104], також застосовується при передачі реалій, ужитих у художніх творах для дітей. Такий прийом не дозволяє передати етноспецифічний колорит реалій, але передає денотативне значення (подекуди й окремі конотації). Гіперонімічне перейменування дозволяє уникнути переобтяження тексту реаліями, незнайомими для дітей-носіїв мови перекладу. Наприклад, '*Rocky... arrived at a cross-alley, where a banyan tree grew*' [8, с. 127]. – «**Роккі** добіг до **перехрестя алей**, де ріс фікус» [1, с. 101]. Відомо, що баньян належить до виду бенгальського фікусу, але, на відміну від останнього, назва його може бути незнайомою для україномовних читачів, тому у перекладі і застосовано більш загальне слово.

Незначна кількість реалій, вжитих Джорджією Бінг у романі для дітей «*Molly Moon's Hypnotic Time Travel Adventure*», українською мовою передані описово, за термінологією Р.П. Зорівчак, за допомогою дескриптивної перифрази [3, с. 113]. Такий спосіб передачі реалій застосовують, коли небажано передавати реалію транскрипцією (що залишає її значення нерозкритим), а гіперонім не охоплює всіх відтінків значення. Користуватися цим способом необхідно з обережністю, оскільки надто детальне пояснення може зробити акцент на реалії таким чином, що суперечить інтенції автора. Наприклад, '*...he ordered the punkah boy to play with the puppy*' [8, с. 127]. – «...жестом наказав слугі, **що обмахував його віялом**, побавитися з цуценям» [1, с. 122].

Найбільш вдалим способом передачі реалій у дитячій літературі вважаємо такий, що поєднує транскрипцію (інструмент створення етноспецифічного колориту) з одночасним її поясненням. За термінологією Р. П. Зорівчак, це «комбінована реномінація» [3, с. 122]. У тексті роману «*Molly Moon's Hypnotic Time Travel Adventure*» тлумачення транскрибованої (транслітерованої) реалії часто подається самою авторкою: '*...a bindi, a red holy dot, was painted on her forehead*' [8, с. 138]. – «...на чолі виднілася намальована червона священна **цяточка** – **бінді**» [1, с. 110].

В окремих випадках тлумачення подають перекладачі: '*...he shouted in Hindi*' [8, с. 130]. – «...закричав на **гінді** – **мові, якою говорять в Індії**» [1, с. 103].

Ступінь деталізації у такому поясненні залежить від вікової групи адресатів; перекладач орієнтується на дітей молодшого/середнього чи старшого шкільного віку, відповідно визначаючи, чи достатньо транскрипції (транслітерації) реалії, чи потрібне її тлумачення, перифраза. Але при цьому необхідно намагатися не висувати на перший план реалію, на якій не прагнув акцентувати увагу сам автор.

Висновки і пропозиції. Текст дитячого роману «*Molly Moon's Hypnotic Time Travel Adventure*» насичений інформацією про географію, одяг, їжу, традиції та звичаї Індії. Водночас авторське введення реалій дуже виважене, текст не перевантажений реаліями і складними для розуміння поняттями. Наприклад, пояснюється кастова система, представляється традиційна їжа, розповідається про поховальний обряд. Оскільки Джорджія Бінг писала про Індію передусім для юних читачів-англійців, пояснення багатьох реалій подається вже у самому тексті оригіналу. У роботі з рештою реалій перекладачі застосовують транскрипцію, гіперонімічне перейменування, дескриптивну перифразу або ж комбіновану реномінацію. Незначну кількість реалій було опущено у перекладі, що також допускається у роботі з художнім текстом, призначеним для дітей.

Список літератури:

1. Бінг Дж. Моллі Мун і дивовижні часомандри / Дж. Бінг ; перекл. з англ. О. Голуб, Н. Косенко. – Х.: ВД «Школа», 2017. – 272 с.
2. Здражко А.Є. Критерій оцінювання перекладу дитячої літератури / А.Є. Здражко // Філологічні трактати. – Т. 4. – № 1. – Суми: Вид-во СумДУ, 2012. – С. 35–43.
3. Зорівчак Р.П. Реалія і переклад (на матеріалі англійської прози) / Р.П. Зорівчак. – Львів: Вид-во ЛНУ, 1989. – 216 с.

4. Потапова А.С. Відтворення стилістичних засобів у перекладі дитячої художньої літератури (на матеріалі українських, німецьких та російських перекладів творів Дж. Ролінг) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / А.С. Потапова. – Одеса, 2011. – 20 с.
5. Потапова А.С. Дитяча література: підходи та критерії перекладу / А.С. Потапова // Вісник Житомирського державного університету. – Вип. 49. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. – С. 193–197.
6. Ребрій О.В. Творчі виміри перекладу дитячої літератури / О.В. Ребрій // Філологічні трактати. – Т. 4. – № 2. – Суми: Вид-во СумДУ, 2012. – С. 89–94.
7. Флорин С.П., Власов С.И. Непереводимое в переводе // С.П. Флорин, С.И. Власов. – М.: Р. Валент, 2009. – 360 с.
8. Byng G. Molly Moon's Hypnotic Time Travel Adventure / G. Byng. – New York: Harper Collins Publishers, 2006. – 400 p.
9. Ульциферов О.Г. Индия. Лингвострановедческий словарь / О.Г. Ульциферов. – М.: Русский язык-Медиа, 2003. – 584 с.

Голуб Е.М., Жукова М.К.

Донбасский государственный педагогический университет

ПЕРЕВОД РЕАЛИЙ В ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ДЛЯ ДЕТЕЙ (НА МАТЕРИАЛЕ ПЕРЕВОДА РОМАНА ДЛЯ ДЕТЕЙ ДЖ. БИНГ «MOLLY MOON'S HYPNOTIC TIME-TRAVEL ADVENTURE» НА УКРАИНСКИЙ ЯЗЫК)

Аннотация

Авторы рассматривают особенности перевода художественных произведений для детей, вызванные необходимостью учитывать интеллектуальные, культурные, психические и другие аспекты личности адресата. Указывается, что, в отличие от перевода произведений для взрослых, в переводе детской литературы допускается «локализация». Описаны пути введения реалий в текст оригинала. Проанализированы способы передачи реалий в переводе детской литературы. Систематизированы способы передачи реалий в переводе романа для детей Дж. Бинг «Molly Moon's Hypnotic Time Travel Adventure» на украинский язык.

Ключевые слова: детская литература, реалия, транскрипция, дескриптивная перифраза, гиперонимическое переименование.

Holub O.M., Zhukova M.K.

Donbas State Teachers' Training University

RENDERING OF REALIA IN CHILDREN'S LITERATURE (BASED ON THE TRANSLATION OF G. BYNG'S CHILDREN'S NOVEL «MOLLY MOON'S HYPNOTIC TIME-TRAVEL ADVENTURE» INTO UKRAINIAN)

Summary

The article deals with problems of translating children's literature. The authors examine the main intellectual, cultural, psychological and other aspects of young readers' personalities which should be considered while translating books for children. The problem of localization in translations of children's literature has been studied. The main ways of introducing realia in the original text have been outlined. The key means of rendering realia in translation have been presented. Equivalents of realia used by the translators in the Ukrainian translation of G. Byng's novel for children «Molly Moon's Hypnotic Time Travel Adventure» have been investigated.

Keywords: children's literature, transcription, descriptive translation, generalization.